

ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ «ΧΑΛΑΣΜΟΥ» ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΝ ΣΤΑ 1822

1. Εἰσαγωγικά

Είναι γνωστό ότι υπάρχει μεγάλη σύγχυση και άσάφεια γύρω από τὴν χρονολόγηση τῶν ἐπαναστατικῶν γεγονότων τοῦ 1822 στὴν περιοχὴ τῆς Νάουσας-Βέροιας¹. Ἐτσι ὑποστηρίζονται διάφορες ἀπόψεις, κυρίως γιὰ τὸ πότε ἀκριβῶς ἄρχισε ἡ πολιορκία τῆς Νάουσας καὶ πότε ἔγινε ὁ «χαλασμός» τῆς². Ἀκόμα, ὑφίσταται ἀμφισβήτηση γιὰ τὸ ἄν προηγήθηκαν τὰ γεγονότα στὴν περιοχὴ τῆς Νάουσας ἢ στὸν «Ολυμποῦ³. Τελευταῖα δημοσιεύτηκαν καινούργια ἔγγραφα ποὺ πλούτισαν βέβαια τὶς γνώσεις μας γύρω ἀπὸ τὰ πιὸ πάνω γεγονότα, χωρὶς ὅμως νὰ ἀπαντήσουν δριστικὰ καὶ ἀμετάκλητα στὰ σχετικὰ ἐρωτήματα ἄν καὶ κάλυψαν πολλὰ σημεῖα τους⁴. Συνεπῶς χρειάζεται νὰ συνεχισθεῖ ἡ προσπάθεια γιὰ νὰ φωτισθεῖ καλύτερα τὸ πρόβλημα. Ἀλλωστε, μιὰ παρόμοια μελέτη είναι, νομίζω, ἓνα μικρὸ ἀλλὰ κατάλληλο πνευματικὸ μνημόσυνο γιὰ τὸν Ἰωάννη Κ. Βασδραβέλλη σὰν συνεισφορὰ στὸν ἀφιερωματικὸ του τόμο, γιατὶ ἡ συμβολὴ του στὴν νεοελληνικὴ ἱστορία ήταν μεγάλη, ἰδιαίτερα γιὰ τὴν Μακεδονία.

1. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Τὰ γεγονότα εἰς τὴν περιοχὴν Ναούσης-Βέροιας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1822 (προβλήματα κατὰ τὴν χρονολόγησίν των), «Μακεδονικά» 8(1968) 211-220, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Πρβλ. καὶ Ἀπόστολος Ε. Βακαλόπουλος, «Ιστορία τῆς Μακεδονίας, 1354-1833», Θεσσαλονίκη 1969, σ. 594-595, τοῦ Ἰδιού, «Ιστορία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821», ἔκδοση τοῦ Ο.Ε.Δ.Β., Ἀθῆναι 1971, σ. 193, ποὺ είναι ἡ περίληψη τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου τοῦ ἀντίστοιχου ἀναμενόμενου (ΣΤ') τόμου τοῦ πολύτομου καὶ πολύτιμου ἔργου του «Ιστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ», τοῦ δποίου ἐκδόθηκαν μέχρι τώρα οἱ Α'-Ε' τόμοι (1961-1980), καὶ Βασιλειος Σφυρόερα, στὴν «Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Εθνους», Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, τ. ΙΒ', Ἀθῆναι 1975, σ. 234-235.

2. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, δ.π., σ. 216 κ.έ.

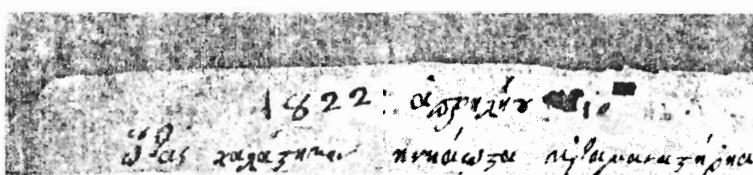
3. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, «Ἡ ἐκστρατεία καὶ ἡ ἐπανάστασις εἰς τὸν «Ολυμποῦ» κατὰ τὰ ἔτη 1821-1822 (μετὰ ἀνεκδότων ἔγγράφων καὶ νέων στοιχείων περὶ τῶν Λαζαίων καὶ τοῦ Διαμαντῆ Νικολάου-Ολυμπίου), Θεσσαλονίκη 1975, σ. 30, 40 καὶ 58-59.

4. Βλ. Γιώργιος Χ. Χιονίδη, «Ἀνέκδοτα ἔγγραφα καὶ ἄγνωστα στοιχεῖα γιὰ κλεφταρματολούς καὶ γιὰ τὴν ἐπανάσταση (1821-1822) στὴν Μακεδονία καὶ ἰδιαίτερα στὸν «Ολυμποῦ», «Μακεδονικά» 20(1980) 103-166 καὶ κυρίως σ. 106 (σημ. 2), 109-110 καὶ 114-115.

2. Λόνι νέες ἐνθυμήσεις

Στὰ πλαίσια τῆς προσπάθειάς μου γιὰ τὴ λύση τῶν προαναφερμένων χρονολογικῶν προβλημάτων δημοσιεύω τὰ κείμενα δύο νέων «ἐνθυμήσεων» («μικρῶν χρονικῶν»), ποὺ εἶναι ἀδημοσίευτες, ἀπ' ὅσο ξέρω, καὶ πλουτίζουν τὶς γνώσεις μας στὸ πιὸ πάνω θέμα.

α'. Ἡ πρώτη ἐνθυμήση τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου τῆς Βέροιας ὑπάρχει ἀντίτυπο τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄσιου Ἀντώνιου τοῦ νέου, τοῦ Βεροιώτη¹, καὶ συγκεκριμένα τῆς δεύτερης ἐκδόσεώς της, ποὺ ἔγινε (1806) στὴν Κωνσταντινούπολη, διορθωμένη κ.λ. ἀπὸ τὸν τότε

Εἰκ. 1. Ἡ ἐνθυμήση τοῦ «Μιχαλούση», τῆς 10.4.1822

μητροπολίτη τῆς Βέροιας καὶ ὑστερα οἰκουμενικὸ πατριάρχη Χρύσανθο.

Στὴν πρώτη σελίδα τοῦ ἑσώφυλλου τοῦ ἀντίτυπου εἶναι γραμμένες πολλὲς ἐνθυμήσεις (γιὰ γεγονότα ποὺ συνέβηκαν στὴ διάρκεια τοῦ 19ου αἰ.). μὲ πολυποίκιλο περιεχόμενο.

Ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει γιὰ τὸ θέμα μας ἡ πρώτη ἀπ' αὐτές ποὺ ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τῆς Νάουσας καὶ ἔχει (βλ. καὶ εἰκ. 1) ὡς ἔξῆς:

1822: ἀπολήγον: 10

ώτας χαλάστηκεν ημηράστα κ(αὶ) ταμαναστήρηα

Δηλαδή:

1822, Ἀπριλίου 10,

ὅταν χαλάστηκεν ἡ Νιάονστα καὶ τὰ μοναστήρια.

Γραφέας τῆς πρώτης αὐτῆς ἐνθυμήσεως εἶναι ὁ Μιχαλούσης, τοῦ ὅποιου δὲν ξέρομε τὸ κύριο ὄνομα, ποὺ γεννήθηκε στὰ 1818, ὅπως σημειώνει ὁ Ἰδιος σὲ ἄλλη ἐνθυμήση (στὴν ἀπέναντι σελίδα), καὶ ἦταν Βεροιώτης, γόνος τῆς καὶ σήμερα γνωστῆς οἰκογένειας τῆς πόλεως.

1. Βλ. γιὰ τὸν ἄγιο τοῦτον Γεωργίον Χ. Χιονίδη, 'Ο ὄσιος Ἀντώνιος, ὁ νέος, ἐκ τῆς μακεδονικῆς Βέροιας, βάσει ἀνεκδότων βυζαντινῶν ἐγγράφων καὶ λανθανόντων στοιχείων, Βέροια 1965. Φωτοτυπία τῶν ἐνθυμήσεων μοῦν παραχώρησε δ φίλος καὶ συμπολίτης θεολόγος κ. Παῦλος Πυρινός (μελετητὴς τῆς τοπικῆς ἐκκλησιαστικῆς κ.λ. ιστορίας), τὸν ὄποιο εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέση τούτη.

Συνεπδς, ήταν 4 χρόνων δταν ἔγινε τό γεγονός και ἐπομένως τήν καταγραφή του θὰ τήν ἔκαμε ὅστερα, γράφοντάς την χρόνια μετά, σύμφωνα μὲ τή διήγηση μεγαλυτέρων του. Τό γράψιμο και τῶν ἄλλων, μεταγενέστερων ἐνθυμήσεων, φαίνεται σάν νὰ ἔγινε μαζὶ μὲ τήν ἔξεταζόμενη, τήν ἴδια μέρα, γιατὶ εἶναι ἵδιο τό μελάνι, ὁ γραφικὸς χαρακτήρας κ.λ. παραμένει ὁ αὐτός και οἱ ἐνθυμήσεις καταχωρίστηκαν συνέχεια, ἡ μία πίσω ἀπ' τήν ἄλλη, χωρὶς κενὰ και παράγραφους. Ἡ τελευταία ἀναφέρεται (στή σελίδα τούτη) στά 1850, ἐνδη στήν ἀπέναντι σελίδα στά 1852. Πρέπει λοιπὸν νὰ συμπεράνουμε, πώς τό πιθανότερο εἶναι δτι και ἡ πρώτη ἐνθύμηση γράφτηκε ὅστερα, στά 1850-1852. Ἔτσι, στίς ήμερομηνίες 12-13 Ἀπριλίου 1822, ποὺ μᾶς δίνουν ἄλλες, γνωστὲς ἐνθυμήσεις, προστίθεται και ἡ καινούργια, 10 Ἀπριλίου 1822, ποὺ ήταν ήμέρα Δευτέρα, μετά τήν Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ. Ἀκόμα, πρέπει νὰ σημειώσουμε, πώς στήν ήμερομηνία αὐτή τοποθετεῖ ὁ γραφέας και τήν καταστροφή τῶν μοναστηριῶν¹, ἀντίθετα μὲ δσα γράφονται στήν ἐπόμενη ἐνθύμηση και σὲ ἄλλες, δημοσιευμένες, ποὺ τήν τοποθετοῦν στή Μ. Πέμπτη (30 Μαρτίου 1822).

β'. Ἡ δεύτερη ἐνθύμηση εἶναι ἔνα πολὺ ἐνδιαφέρον «βραχὺ χρονικό».

Βρέθηκε² γραμμένη στή σελίδα Κ III ἐνὸς ἀκέφαλου Εὐχολόγιου τοῦ 16ου (;) αι., στή συλλογὴ τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἄγιου Γεώργιου τοῦ Κολινδροῦ³.

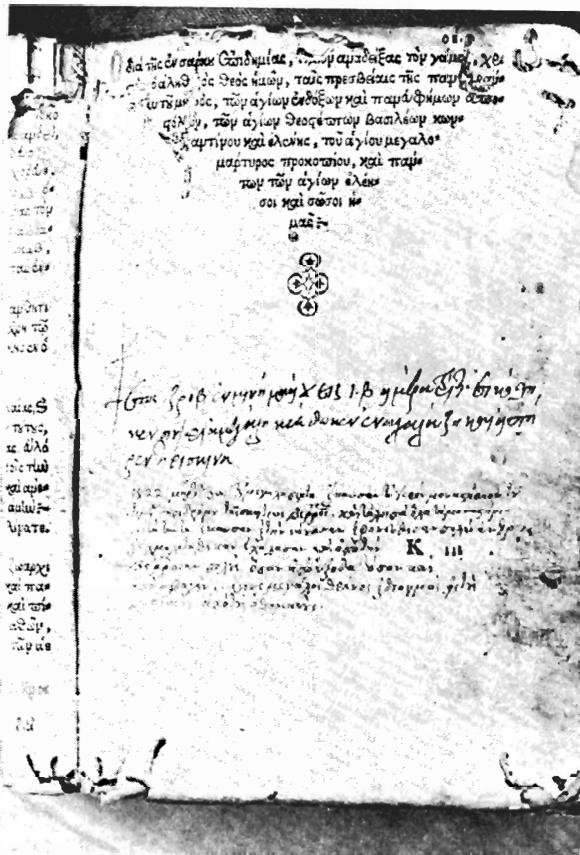
1. Βλ. γιὰ τήν καταστροφή και τή δήμευση τῆς περιουσίας και τῶν μοναστηριῶν Ἰωάννου Κ. Βασραβέληη, Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας, 1796-1832, ἔκδ. 2η, Θεσσαλονίκη 1950, σ. 148 κ.έ., 283 κ.έ., ἔγγραφο 79 ἢ σ. 281 κ.έ. τῆς 3ης ἐκδόσεως (1967), ἔγγραφο 32, τοῦ Ἰδιού, 'Ιστορικὰ ἀρχεῖα Μακεδονίας, Α' (Θεσσαλονίκης), Θεσσαλονίκη 1952, σ. 525 και 526, και Β' (Βεροίας-Ναούσης), Θεσσαλονίκη 1954, σ. 352, ἀριθ. 383. Πρβλ. και Γιώργον Χ. Χιονίδηη, Ζητήματα ιδιοκτησίας-φορολογίας και διώξεις στή Νάουσα στά χρόνια 1870-1877 (μὲ βάση τό φιρμάνι ἐπαναχορηγήσεως (1830) τῆς περιουσίας στοὺς ἐπαναστάτες και ἄλλα ἀνέκδοτα ἔγγραφα), «Μακεδονικά» 19(1979) 93-123 και κυρίως τή σημ. 1 τῆς σελ. 93, δπως και Παύλον Δ. Πυρινού, 'Ανέκδοτα ἔγγραφα, ἀφορῶντα εἰς τάς ιεράς μονάς Τιμίου Προδρόμου (Σκήτη Βεροίας) και Μουτσιάλης, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 44 και 55.

2. Φωτογραφία τῆς σελίδας αὐτῆς μοῦ παραχώρησε ὁ φίλος βυζαντινολόγος, συνεργάτης τῆς Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης, κ. Θανάσης Παπαζῶτος, τὸν δποιο εὑχαριστῶ και ἀπ' ἔδω.

3. Γιὰ τήν ἐκκλησία τούτη βλ. Κλεοπάτρας Πολύζου - Μαμέλη, 'Ιστορία Κολινδροῦ, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 96, 230, 235-238 και 240. Στή σ. 230 γράφει ὅτι στὸν Κολινδρὸν ὑπάρχουν περισσότερα ἀπὸ 100 ἐκκλησιαστικὰ βιβλία (ἐκδόσεως τοῦ 16ου κ.έ. αι.), ποὺ περιέχουν πολύτιμες ἐνθυμήσεις, ἀπὸ τίς δποιες δημοσίευσε ἐλάχιστες. Ἀξίζει λοιπὸν νὰ μαζευτοῦν και νὰ δημοσιευτοῦν δλες, γιατὶ θὰ προσφέρουν, ἀσφαλῶς, ἐνδιαφέ-

Στὸ κενὸ ποὺ ὑπάρχει μετὰ τὸ τυπωμένο κείμενο γράφτηκαν δύο ἐνθυμήσεις. Ἡ μία¹ εἶναι τοῦ ἔτους 1604, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἀναφέρεται στὸ ζήτημα ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει.

Τὸ (ἀνορθόγραφο) κείμενό της (βλ. καὶ εἰκ. 2) εἶναι τὸ ἔξης:

Εἰκ. 2. Ἡ σελ. K III τοῦ Εὐχολόγιον τοῦ 16ον α. (;) τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἀγίου Γεωργίου Κολινδροῦ, δπον (δεύτερη) δημοσιεύεται ἡ ἐνθύμηση τῆς 21.3.1822

ρουσες καὶ ἄγνωστες πληροφορίες. Γιὰ τὶς ἐκκλησίες κ.λ. τοῦ Κολινδροῦ στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας βλ. καὶ Παρθενίου Κ. Βαρδάκα, Περιγραφὴ κυρίως ἐννέα ἑταῖν τουρκοκρατίας τῆς περιφερίας ἐπισκοπῆς Κίτρους, ἀπὸ τοῦ 1903-1912, τοπογραφικὴ καὶ ηθικοθρησκευτικὴ, μετὰ ιστορικεωγραφικῶν παρατηρήσεων, ἐν Ἀθήναις 1918, σ. 24-31.

1. Είναι τοῦ ἔτους ζριβ, «ἄπο κτίσεως κόσμου» (=1604 μ.Χ.), τῆς 12 Μαΐου, ἡμέρας Τρίτης, καὶ ἀναφέρει γιὰ τὴν πτώση καταστροφικοῦ χαλαζιοῦ (βλ. καὶ εἰκ. 2).

1822, μαρτίου: κα: τὴν μεγάλη πέμπτη ἔκανσαν τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ /Τιμίου προδρόμου τῆς σκῆτεως Βερροί(ας), καὶ τὰ λοιπὰ ὅλα τὰ μοναστήρια. / μετὰ ταύτα ἔκανσαν καὶ τὴν νάουσαν. ἐφονεύθησαν πολὺ ἀνθρωποι / καὶ ἔχαλατήσθησαν. ἔχάλασσαν καὶ ἀπὸ τὴν /Βέρροιαν πολοὺς δύον ἀπὸ ἔξοδα τόσον καὶ / ἀπὸ σφαγήν. ἔγινε μεγάλος θρῆνος καὶ διογμὸς εἰς τοὺς χριστιανοὺς ἀπὸ τοὺς ὁθομανούς.

Η ἐνθύμηση αὐτὴ παρουσιάζει δμοιότητες μὲς ἄλλη παρόμοια, ποὺ δημοσίευσα νωρίτερα¹, τῆς ὁποίας ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀκρίβεια, μιὰ καὶ ἐπαληθεύει τὸ γεγονὸς τῆς καταστροφῆς τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου, τῆς «Σκῆτεως τῆς Βέρρουας»², τὴ Μεγάλη Πέμπτη τοῦ 1822, ποὺ τὴν τοποθετεῖ ὅμως (ἐσφαλμένα) στὶς 21 (ἀντὶ στὶς 30) Μαρτίου 1822. Ἀκόμα, ἐπαναλαμβάνει τὴν πληροφορία ὅτι οἱ Τούρκοι κατάστρεψαν καὶ τὰ ὑπόλοιπα μοναστήρια τῆς περιοχῆς. «Υστερα, προσθέτει ὅτι κατόπιν πυρπόλησαν καὶ τὴ Νάουσα καὶ ὅτι σκότωσαν καὶ αἰχμαλώτισαν πολὺν κόσμο, διόπειτε ξέρουμε ἄλλωστε ἀπὸ τῇ σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ ἀπὸ ἄλλες ἐνθυμήσεις.

Ἐπίσης, ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἡ γνώμη ὅτι καὶ ἡ Βέροια πλήρωσε μὲ πολλὲς θυσίες σὲ ἀνθρώπους καὶ σὲ οἰκονομικὲς καταστροφές³, ἐνῷ δίνεται πε-

1. Βλ. τὴν πιὸ πάνω μελέτη μου, Τὰ γεγονότα..., σ. 217-218.

2. Βλ. Παύλον Δ. Πυρινό, δ.π. Πρβλ. καὶ Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Τὰ γεγονότα..., σημ. 3 τῆς σ. 217, ὅπου ἀναφορά σχετικῶν μελετῶν του, καὶ τοῦ Ἰδιού, Ιστορία τῆς Βέρρουας, τ. 2, Βυζαντινοὶ χρόνοι, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 235-236 (πίνακας κυρίων ὀνομάτων).

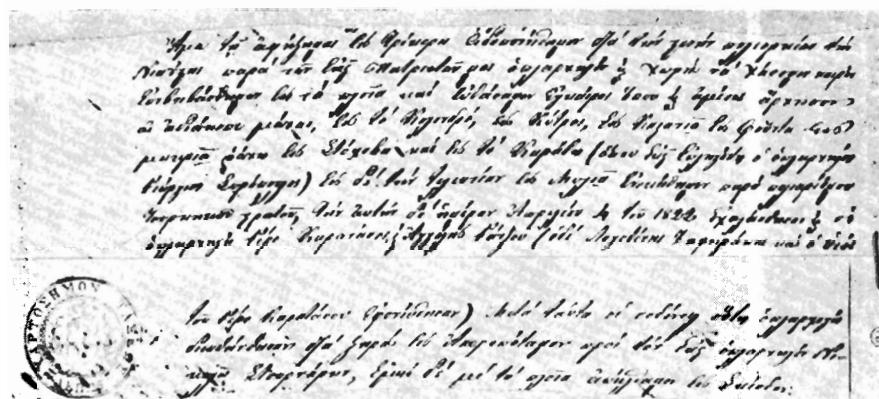
3. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Νάουσαν καὶ τὴν περιοχὴν Βέρρουας κατὰ τὸ 1821, «Μακεδονικὴ Ζωή», τεῦχος 58 (Μάρτιος 1971) 17-23 καὶ σὲ ἀνάτυπο, Θεσσαλονίκη 1971, καὶ κυρίως τὴν παράγραφο 6, σ. 20-21 ἢ σ. 4-5 τοῦ ἀνάτυπου. Πρβλ. καὶ M. Lascaris, *La révolution grecque vue de Salonique, rapports des consuls de France et d'Autriche* (1821-1826), «Balcania» VI (1943) 145-168 καὶ συγκεκριμένα τὸ ἐγγραφο XII (τῆς 15. 4.1822), σ. 154-156, ὅπου (σ. 155) περιγράφονται ἀπὸ τὸν Γάλλο πρόξενο στὴ Θεσσαλονίκη οἱ ταλαιπωρίες 74 προυχόντων τῆς Βέρρουας, ποὺ συνελήφθηκαν πρὶν μερικές ἡμέρες καὶ διδηροδέσμιοι στὸν διοικητὴ τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου καὶ φυλακίστηκαν γιὰ νὰ ἀναγκασθοῦν νὰ καταβάλουν σημαντικά ποσά γιὰ τὴν ἐλευθέρωσή τους. Ἀνάμεσά τους ἦταν καὶ ὁ Ζακυνθινός Δημήτριος, ποὺ ἀσκοῦσε τὸ ἐπάγελμα τοῦ γιατροῦ. Μετὰ τοῦτο, οἱ Τούρκοι ὑπεύθυνοι τῆς Βέρρουας ἔστειλαν στὴ Θεσσαλονίκη μιὰ σημαία τῶν ἐπαναστατῶν καὶ μερικοὺς σάκκους γεμάτους μὲ ἀνθρώπινα κεφάλια καὶ αὐτιά, ποὺ ἤσαν—δῆθεν—ἐπαναστατῶν καὶ συνενόχων τους, ἐνῷ τὸ πιὸ πιθανὸ ἦταν ὅτι ἀνήκαν σὲ συλληφθέντες χωρικούς, ποὺ γιὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τῇ σύλληψῃ καὶ τὸν θάνατο, ποὺ παραμόνεναν στὶς δύσκολες ἑκεῖνες ἡμέρες, φοβισμένοι εἶχαν ἐγκαταλείψει τὰ γειτονικὰ χωριά τους καὶ κρυβόντουσαν στὸν τόπο Βάλτο καὶ στὰ βράχια. Τελικά, ἀπὸ τοὺς προαναφερμένους προεστοὺς τῆς Βέρρουας πέθαναν στὶς φυλακές οἱ δώδεκα, εἴτε γιατὶ θεωρήθηκαν πρωταίτοι, εἴτε ἐπειδὴ δὲν είχαν νὰ καταβάλουν τὰ ὑπέρογκα λύτρα ποὺ τοὺς ζητήθηκαν. Βλ. σχετικὰ δ.π., ἐγγραφο XV (τῆς σ. 1822), σ. 158-159 καὶ συγκεκριμένα στὴ σ. 159.

τυχημένα ή τραγικότητα τῶν περιστάσεων μὲ τὸν τονισμὸν τοῦ μεγάλου θρήνου καὶ τῶν πολλῶν διωγμῶν τῶν ραγιάδων. Δυστυχῶς ὁ γραφέας τῆς ἐνθυμήσεως δὲν προσδιορίζει τὴ συγκεκριμένη χρονολογία τοῦ χαλασμοῦ τῆς Νάουσας καὶ τῶν ἄλλων γεγονότων, ἃν καὶ φαίνεται πώς εἶναι σύγχρονός τους. Πιθανὸν νὰ μὴν τὴν ἥξερε ἡ καὶ νὰ μὴν τὸν ἐνδιέφερε τοῦτο, γιατὶ μπορεῖ νὰ ἔδινε περισσότερη σημασία στὴν καταστροφὴ τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Τιμίου Προδρόμου, καὶ τοῦτο ἐπειδὴ μπορεῖ νὰ ἦταν, ἵσως, ἴερωμένος.

3. Ἡ ἀφήγηση τοῦ Καπετᾶν Ψαροδήμου

Γιὰ τὸ ἐξεταζόμενο πρόβλημα ὑπάρχει καὶ ἡ ρητὴ καὶ ἀξιόλογη πληροφορία τοῦ Ὀλύμπιου καπετάνιου Δήμου Νικολάου ἢ Ψαροδήμου, ὁ ὀποῖος γράφει στὴ (δημοσιευμένη πιὰ) ἀναφορά του, τῆς 23.6.1865, ποὺ φυλάγεται στὸ «Ἀρχεῖον Ἀγωνιστῶν» τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν, μὲ ἀριθμὸ 7.450 (βλ. καὶ εἰκ. 3) καὶ τὰ ἔξης¹:

...εἰς δὲ τὴν τελευταίαν [μάχην] εἰς τὴν Μηλιὰν ἐνικήθημεν παρὰ πολναρίθμου τονρυκιοῦ στρατοῦ, τὴν αὐτὴν δὲ ἡμέραν Ἀ πριλίον 4 τοῦ 1822, ἐχαλάσθησαν καὶ οἱ ὀπλαρχῆροι Γέρο Καρατάσος καὶ Ἀγγελῆς Γάτζου (ὅ δὲ Λογοθέτης Ζαφειράκης καὶ ὁ νιὸς τοῦ Γέρο Καρατάσου ἐφονεύθησαν).

Εἰκ. 3. Τὸ τέλος τῆς σ. 2 καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς σ. 3 τῆς ἀναφορᾶς τοῦ καπετάνιου τοῦ Ὀλύμπου Ψαροδήμου, στὶς ὁποῖες ἀναφέρεται ἡ 4.4.1822 σὰν ἡμερομητία τῆς ἥττας τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Νάουσας.

1. Βλ. Γιώργον Χ. Χιονίδη, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα..., δ.π., σ. 105 κ.ἔ. καὶ κυρίως σ. 109-110 καὶ 114-115. Πρβλ. καὶ Κώστα Σπανού, Δεκατέσσερα ἔγγραφα τῶν ἀγωνιστῶν Νικολάου-Ολυμπίου, «Μακεδονικά» 20(1980) 283-306 καὶ κυρίως σ. 303.

‘Η πληροφορία τούτη συνδυάζει τὴ μάχη στὴ Μηλιὰ τοῦ ’Ολύμπου¹ μὲ τὸν χαλασμὸν τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Νάουσας καὶ μάλιστα συνταυτίζει χρονικὰ τὰ δύο γεγονότα. Συνεπῶς ἀποτελεῖ μιὰ νέα ἄποψη στὸ θέμα, ποὺ ἀνατρέπει τὰ ὅσα μέχρι τώρα ὑποστηρίζονταν, γιατὶ ἄλλες πηγὲς ἀναφέρουν τὴν 6η ’Απριλίου, ἄλλες τὴ 18η ’Απριλίου, ἄλλες τὴ 12-13 ’Απριλίου καὶ ἡ πιὸ πάνω, πρώτη ἐνθύμηση, τὴ 10η ’Απριλίου 1822, σὰν ἡμερομηνία ποὺ ἔγινε «ὅ χαλασμὸς» τῆς Νάουσας. Γιὰ τὸ θέμα τοῦτο γράφονται σχετικὲς σκέψεις, γιὰ τὰ προβλήματα ποὺ δημιουργοῦνται, στὸ τέλος τῆς μελέτης τούτης (βλ. τὴν 5η παράγραφό της).

4. *Oἱ ἐκθέσεις ξένων διπλωματῶν*

‘Ο Κωνσταντῖνος ’Απ. Βακαλόπουλος δημοσίευσε² πολὺ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα καὶ γιὰ τὴν ἐπαναστατημένη Νάουσα στὰ 1822, δηλαδὴ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ πρεσβευτῆ τῆς Βρετανίας στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τῶν προξένων τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς ’Ολλανδίας στὴ Θεσσαλονίκη, ποὺ πλουτίζουν καὶ συμπληρώνουν ὅσα γνωρίζομε ἀπὸ τὴν προγενέστερη δημοσίευση συναφῶν ἐκθέσεων³.

’Αξίζει νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὶς περιεχόμενες σὲ τοῦτες πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὸ θέμα ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει, παραθέτοντας συχνὰ καὶ τὴ μετάφραση τοῦ κειμένου τους:

α’. Σὲ ἔκθεση τοῦ ”Αγγλου πρεσβευτῆ στὴν Κωνσταντινούπολη, τῆς 10.5.1822, ποὺ στηρίζεται στὶς πληροφορίες τοῦ ”Αγγλου προξένου τῆς Θεσσαλονίκης, γράφεται ὅτι οἱ ”Ελληνες ἐπαναστάτες κατάστρεψαν 134 ἀγρο-

1. Οἱ μάχες στὴ Μηλιὰ ἀρχισαν στὶς 2 ’Απριλίου 1822 (Κυριακὴ τοῦ Πάσχα) καὶ συνεχίστηκαν καὶ τὴν ἐπόμενη ἡμέρα. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, ‘Η ἐκστρατεία... σ. 34-36.

2. Βλ. Κωνσταντίνου ’Απ. Βακαλόπουλος, ’Ανέκδοτα ιστορικὰ στοιχεῖα ἀναφερόμενα στὴν Μακεδονία, πρὶν καὶ μετὰ τὸ 1821, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 49 κ.ε., ὅπου δημοσιεύονται ἐκθέσεις τοῦ Βρετανοῦ πρεσβευτῆ στὴν Κωνσταντινούπολη Strangford καὶ τοῦ προξένου τῆς Ιδιας χώρας στὴ Θεσσαλονίκη Fr. Charnaud, ὅπως καὶ τοῦ προξένου τῆς ’Ολλανδίας στὴ Θεσσαλονίκη Mat. Abram.

3. Βλ. British Documents on the History of the Macedonian People, τ. 1(1797-1839), μὲ ἐπιμέλεια τοῦ Hristo Andonov-Poljanски, Σκόπια 1968, σ. 227-228, ἀριθ. 44 καὶ σ. 224-226, ἀριθ. 42. Πρόκειται γιὰ ἐκθέσεις τοῦ ίδιου ”Αγγλου προξένου στὴ Θεσσαλονίκη Fr. Charnaud, στὶς ὁποῖες στηρίζονται οἱ ἀντίστοιχες τοῦ πρεσβευτῆ στὴν Πόλη, ποὺ δημοσίευσε ὁ Κωνστ. ’Απ. Βακαλόπουλος, σ.π.

κτήματα (τσιφλίκια) και χωριά¹. Άκομα, προσθέτονται τὰ ἔξῆς περίεργα²:

...‘Ο Διαμαντής ἔχει νικηθεῖ τελείως καὶ δραπέτευσε στὴ Νάουστα (ἢ ‘Αγοστό), μιὰ θέση ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητας³. Στὸν Ζαφειράκη (ἢ ‘Αχιλλέα, δπως αὐτοαποκαλεῖται) ἔστειλε ὁ πασάς τρεῖς ‘Ελληνες ἰερεῖς, ποὺ τοὺς κρατοῦσαν δμηδούς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἔστηκαμοῦ, προσφέροντας τὴν συγγνώμη τον σὲ τοῦτον καὶ στοὺς διπάδους τον, ἀν κατάθεταν τὰ ὅπλα. ‘Ο Ζαφειράκης ἀπάντησε σ’ αὐτὴν τὴν προσφορὰ σκοτώνοντας τοὺς ἰερεῖς. Τότε ὁ πασάς ἔστειλε ἕναν ἀπὸ τοὺς ἀνώτερους ἀξιωματικούς τον, ποὺ εἶχε τὴν ἴδια τύχη, ἀλλὰ καὶ ἴδιαίτερες μεταχειρίσεις, ποὺ δὲν τολμῶ νὰ τὶς περιγράψω. ‘Ο Αμπουλαμποὺ ἀποφάσισε τότε νὰ χτυπήσει τὴν πόλη⁴ καὶ τὸ πέτυχε, μὲ μίαν ἔφοδο ποὺ κόστισε στοὺς Τούρκους ἀρκετὲς χιλιάδες ἄντρες. ‘Ο Ζαφειράκης δραπέτευσε μὲ ἔβδομήντα περίπου διπάδους τον, ἀφοῦ πρῶτα πραγματοποίησε τὴν σκληρὴν ἀπόφασην νὰ δολοφονήσει τὶς γυναικες καὶ τὰ παιδιὰ τῶν πολιορκημένων, γιὰ νὰ ἔμποδίσει ἔτσι τὴν αἰχμαλωσία τοὺς ἀπὸ τοὺς Τούρκους, εἰρωνεύεται

1. Σὲ ἔγγραφο (τῆς 25.4.1822) τοῦ “Αγγλου προξένου στὴ Θεσσαλονίκη γράφεται (βλ. πιὸ πάνω, ἀριθ. 44, σ. 228) ὅτι τὰ χωριά ποὺ καταστράφηκαν ἡσαν 120 περίπου. Βλ. σχετικά καὶ στοῦ Γ. Χ. Χιονίδη, Τὰ γεγονότα..., σημ. 1 τῆς σ. 220. ‘Ο Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, ὅ., σ. 597 καὶ 195, ἀντίστοιχα) ὑπολογίζει τὰ χωριά σὲ 50, ἀκολουθῶντας τὸν Εὐστάθιο Ι. Στοιγιανάκη, ‘Ιστορία τῆς πόλεως Ναούστης ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς μέχρι σήμερον, κατὰ ἀνέκδοτον σχεδίασμα Δ. Πλαταρίδου, τ. Α’, ἔκδοσις 1η, Εδεσσα 1924, σ. 263, σημ. 1, ἡ ἔκδοση 2η, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 216, σημ. 1. Πρβλ. M. Lascaris, ὅ., ἔγγραφο XII (τῆς 15.4.1822), σ. 154.

2. Βλ. Κωνσταντίνου ‘Απ. Βακαλόπουλον, ὅ., σ. 58, ἀριθ. 14.

3. ‘Η πληροφορία τούτη τοῦ ‘Αγγλου πρεσβευτῆ στὴν Πόλη στηρίζεται σὲ ἐπιστολὴ τοῦ προξένου τῆς Θεσσαλονίκης (τῆς 25.4.1822), ὁ ὄποιος ὅμως σύμφωνα μὲ πληροφορίες τοῦ γιοῦ του γράφει (βλ. ὅ., ἔγγραφο 44, σ. 228): «‘Ο Διαμαντής δραπέτευσε μόνο μὲ τρεῖς διπάδους του καὶ ὑποθέτομε πώς θὰ βρήκε καταφύγιο στὴ Νάουστα, μιὰ πόλη ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητας». ‘Η ημερομηνία αὐτὴ (25.4.1822) πρέπει νὰ είναι μὲ τὸ νέο ἡμερολόγιο καὶ ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀποψη πώς ἡ κατάπνιξη τῆς ἐπαναστάσεως στὸν ‘Ολυμπο προηγήθηκε, δπως ἀναπτύσσεται καὶ στὴν τελευταία παράγραφο αὐτῆς τῆς μελέτης. Στὸ ίδιο ἔγγραφο δίνεται ἡ πληροφορία ὅτι: «Στὴ Νάουσα είναι κάπου ὀκτακόσιοι, ποὺ μποροῦν νὰ φέρουν ὅπλα».

4. ‘Ο ‘Αγγλος πρόξενος τῆς Θεσσαλονίκης γράφει (βλ. ὅ., ἔγγραφο 44, τῆς 25.4.1822, σ. 228) ὅτι ὁ ‘Εμποὺ Λουμποὺ πασάς ἔκεινησε ἐναντίον τῆς Νάουσας μὲ στρατὸ 21.000 ἀνδρῶν. ‘Ο Λαμπρός Κουτσούκας, Γενικὴ Ιστορία τῆς Ελληνικῆς Επαναστάσεως, τ. 2, ‘Αθῆναι 1864, σ. 95, γράφει ὅτι οἱ Τούρκοι ἡσαν 25.000 ἀνδρες (πεζοῖς, πυροβολικοῦ καὶ ἵππικοῦ) καὶ ὅτι (βλ. σ. 96) φονεύθηκαν καὶ αἰχμαλωτίστηκαν (στὴ Νάουσα) 10.000 ραγιάδες. Πρβλ. καὶ Ιω. Βλαχογιάννη, Χιακόν ‘Αρχεῖον, τ. 1, ‘Αθῆναι 1924, σ. 71-72.

δὲ καὶ δυσφημεῖ τὸν Ζαφειράκη ἥ, ἀκόμα, ἵσχυρίζεται ὅτι ὁ Διαμαντῆς κατέφυγε στὴ Νάουσα, μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπαναστάσεως στὸν Ὀλυμπό, ποὺ εἶναι συζητήσιμο θέμα¹ καὶ δψείλεται στὴν παραδοχὴ σχετικῆς, ὑποθετικῆς ὄμως, σκέψεως τοῦ Ἀγγλου προξένου, δπως ἀναπτύσσεται πιὸ κάτω (βλ. τὴν 5η παράγραφο).

β'. Σὲ ἄλλη ἔκθεση, τοῦ ἴδιου πρεσβευτῆ, τῆς 10.6.1822, ποὺ στηρίζεται πάλι σὲ γράμμα τοῦ προξένου τῆς Θεσσαλονίκης, συνεχίζεται ἡ μετάδοση ἀνακριβῶν εἰδήσεων καὶ διατυπώνονται κοροϊδευτικὲς κρίσεις γιὰ τὸν Ζαφειράκη, γράφονται δὲ καὶ τὰ ἔξῆς²:

Ο πρόξενος... μοῦ γνώρισε ὅτι τὰ κεφάλια τοῦ Τάσου καὶ τοῦ Ζαφειράκη (ὁ τελευταῖος σὲ μιὰ περίφημη ὁμιλίᾳ τον αὐτοχαρακτηρίστηκε σὰν Ἐπαμεινώνδας) τὰ ἔβγαλαν σὲ θέα στὴ Θεσσαλονίκη, στὶς δέκα τοῦ περασμένου μήνα [10 Μαΐου 1822]. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ἦσαν οἱ πρωταίτιοι τῆς τρομερῆς σφαγῆς στὴν Ἀγονστό (Νάουσα)... Τὴν ἄλλη μέρα ἐκτελέσανε πενήντα ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτες στὴν Πύλη τῆς Πόλης [τῆς Θεσσαλονίκης] καὶ ἀνάμεσά τους δύο Τούρκους ἐπίσημους, τὸν Ἀμπονντούραχμὰν μπέη (κυβερνήτη τοῦ Βορτεχεξῆ) καὶ τὸν Χάϊτα Μονσταφά.

γ'. Σὲ ἔκθεση τοῦ ὑποπροξένου τῆς Ὀλλανδίας στὴ Θεσσαλονίκη, τῆς 22.4.1822³, τονίζεται ἡ ἔλλειψη ἀξιόλογου ἄνδρα γιὰ τὴ συμμετοχὴ στὶς ἐπιχειρήσεις τῆς ἐπαναστατημένης Μακεδονίας καὶ γίνεται μνεία τῆς καταστροφῆς τοῦ καπετάνιου Διαμαντῆ, δπως καὶ τῶν προετοιμασιῶν γιὰ τὴν ἐπίθεση ἐναντίον τῆς Νάουσας.

δ'. Σὲ ἄλλη ἔκθεση, τοῦ ἴδιου, τῆς 25.4.1822, δίνεται⁴ καὶ ἡ ἀξιοσημείωτη πληροφορία ὅτι:

... καταλήφθηκε ἡ Νάουσα χθὲς [δηλαδὴ τὴν 24.4.1822] ἀπὸ τὸν Ἀμπονλαμπούτ πασὰ μετά ἐπίθεσή του, ἀλλὰ δὲν εἶναι γνωστὸ ἀκόμα, ἐὰν οἱ καπετάνιοι ἦσαν ἐκεῖ ἢ εἶχαν φύγει. Ἐλπίζομε ὄμως ὅτι οἱ ἐνοχλήσεις ἀπὸ τὶς γύρω περιοχὲς τέλειωσαν γρήγορα...

1. Βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, Ἡ ἐκστρατεία..., σ. 34-36.

2. Βλ. Κωνσταντίνου Ἀπ. Βακαλοπούλου, ὁ.π., ἔγγραφο 15, σ. 59. Πρβλ. M. Lascaris, ὁ.π., ἔγγραφο XIV (τῆς 10.5.1822), σ. 157-158, δπου γράφεται (σ. 158) ὅτι στὴν Πύλη τῆς Πόλης (δηλαδὴ τῆς Θεσσαλονίκης) ὁ πασάς σκότωσε 60 ἄτομα (μετὰ τὴν πτώση τῆς Νάουσας), μεταξὺ τῶν ὅποιων ἦταν καὶ ὁ Ζαφειράκης, ὁ πρωτεργάτης τῆς ἐπαναστάσεως τῆς πόλεως.

3. Βλ. Κωνσταντίνου Ἀπ. Βακαλοπούλου, ὁ.π., ἔγγραφο 32, σ. 95.

4. Βλ. Κωνσταντίνου Ἀπ. Βακαλοπούλου, ὁ.π., ἔγγραφο 33, σ. 95. Ἐντυπωσίασε ἡ πολύχρονη ἀντοχὴ τῆς πολιορκημένης Νάουσας, γεγονός ποὺ ἀνάγκασε τὸν Ἐμπού Λουμπούτ νὰ ζητήσει τὴν ἀποστολὴ 3 κανονιῶν μεγάλου διαμετρήματος καὶ ἐνὸς δλμοβόλου. Βλ. M. Lascaris, ὁ.π., ἔγγραφο XIII (τῆς 25.4.1822), σ. 156-157.

ε'. Τέλος, σὲ ἄλλη ἔκθεση τοῦ Ἰδιου¹, τῆς 6.5.1822, γράφεται ὅτι τέλειωσε ἡ ἐπιχείρηση ἐναντίον τῆς Νάουσας καὶ τῶν καπεταναίων μὲ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ἐμποῦ Λουμπούντ πασᾶ στὴ Θεσσαλονίκη.

Ἐτσι λοιπὸν μαθαίνουμε πῶς ἡ Νάουσα ἀλώθηκε στὶς 24 Ἀπριλίου τοῦ 1822, ἡμερομηνία ποὺ δίνεται ἀσφαλῶς μὲ τὸ νέο ἡμερολόγιο, τὸ δποῖο χρησιμοποιοῦσαν κιόλας καὶ οἱ ξένοι διπλωματικοὶ ὑπάλληλοι τῆς Ἀνατολῆς.

5. Ὁ χρονολογικὸς παραλληλισμὸς τῶν γεγονότων στὸν Ὄλυμπο-Νάουσα. Τὸ πρόβλημα τῆς συμμετοχῆς τοῦ Καπετάν Διαμαντῆ στὶς μάχες τῆς Νάουσας

Εἶδαμε ὅτι οἱ σχετικὲς ἐκθέσεις τῶν διπλωματῶν τῆς Βρετανίας θεωροῦν πιθανὴ τὴν μετάβαση τοῦ καπετάνιου τοῦ Ὄλυμπου Διαμαντῆ Νικολάου στὴ Νάουσα, μετὰ τὴν ἐκεῖ ἀποτυχία τῆς ἐπαναστάσεως, δηλαδὴ μετὰ τὴν μάχη τῆς Μηλιάς, ποὺ ἔγινε στὶς 3-4 Ἀπριλίου τοῦ 1822, δπως βεβαιώνει —καὶ σημειώθηκε κιόλας— καὶ ὁ καπετάνιος τοῦ Ὄλυμπου Ψαροδῆμος.

Ο Ναουσαῖος συγγραφέας τοῦ χειρόγραφου (ποὺ ἔχει ἐκδώσει ὁ Εὔστ. Στουγιαννάκης) τῆς ἱστορίας ἐπαναστάσεως τῆς Νάουσας Δημήτριος Πλαταρίδης γράφει² ὅτι ὁ καπετάνιος Διαμαντῆς ἔλαβε μέρος στὴν ἄμυνα τῆς πόλεως καὶ μάλιστα ἀναφέρει γιὰ τὴ συμμετοχὴ τοῦ σ' αὐτὴν ἀπὸ νωρίς, δηλαδὴ πρὶν ἀπὸ τὴν ἄλωσή της. Ἐτσι δμως δημιουργεῖται ἔνα λογικό, ἀνυπέρβλητο κενό καὶ πρόβλημα, γιατὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ συμμετεῖχε σύγχρονα τὸ ἴδιο πρόσωπο σὲ δύο πεδία μαχῶν, ποὺ ἀπεῖχαν ἀρκετὰ (μὲ τὰ τότε μέσα συγκοινωνίας), ἀφοῦ, μάλιστα, ὁ ἴδιος συγγραφέας τοποθετεῖ τὴ χρονολογία ἀλώσεως τῆς πόλεως στὴ νύκτα τῆς 5ης πρὸς τὴν 6 Ἀπριλίου 1822, δηλαδὴ τὴν Τετάρτη πρὸς Πέμπτη μετὰ τὸ Πάσχα (2.4.1822), τῆς Δια-

1. Βλ. Κωνστ. Ἀπ. Βακαλόπου, δ.π., ἔγγραφο 34, σ. 96. Πρβλ. M. Lascaris, δ.π., ἔγγραφο XIV (τῆς 10.5.1822), σ. 157-158, δπου γράφεται ὅτι ἔπεσε ἡ Νάουσα μετὰ μεγάλη ἀντίσταση καὶ μὲ ὑπερβολικὲς ἀπώλειες γιὰ τοὺς Τούρκους, οἱ δποῖοι λεηλάτησαν τὰ πάντα καὶ δολοφόνησαν πολλούς, τόσο στὴ διάρκεια τῆς πολιορκίας, δσο καὶ μετὰ τὴν ἄλωση τῆς πόλεως, συνεχίζοντας τὶς πράξεις τῆς βίας καὶ τῆς ἀρπαγῆς γιὰ πολλὲς ἡμέρες. Τὰ γυναικόπαιδα, ποὺ σώθηκαν, δηγήθηκαν γιὰ πούλημα στὰ σκλαβοπάζαρα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὸ σχετικὸ θέμα ἦταν ἐξαιρετικὰ μακάβριο καὶ ἀπελπιστικὰ ἀποκρουστικό. Γιὰ τὴ σημασία τῆς ὀκτάμηνης ἀντιστάσεως τῶν Μακεδόνων καὶ κυρίως τῆς Νάουσας βλ. ἔγγραφο (τῆς 4.8.1829) τῶν πληρεξούσιων «τῶν πέντε τῆς Μακεδονίας Ἐπαρχιῶν» πρὸς τὴ Δ' Ἐθνικὴ Συνέλευση στὴ μελέτη τοῦ Spyros D. Loukas, Jean Kapodistrias et la Macédoine, «Balkan Studies» 16¹(1975), ἔγγραφο 11, σ. 91-93, πρβλ. δὲ καὶ τὸ ἔγγραφο 12 τῆς (15.8.1829), σ. 94.

2. Βλ. τὴν ἱστορία τῶν Εὖστ. Στουγιαννάκη-Δ. Πλαταρίδου, δ.π., σ. 148, 151, 169, 179, 186, 194, 198, 199, 202, 206 σημ. κ.λ. τῆς 2ης ἐκδόσεως.

καινησίμου ἐβδομάδας¹, ὅπως δεχόταν καὶ ὁ Ν. Γ. Φιλιππίδης², ποὺ εἶναι ὁ πρῶτος συγγραφέας εἰδικῆς μονογραφίας γιὰ τὴν ἐπανάσταση στὴ Νάουσα.

Στὰ δημοσιεύμένα ἔγγραφα γιὰ τὸν Ὀλύμπιο Διαμαντῆ³ δὲν μνημονεύεται ἡ συμμετοχὴ του στὶς μάχες τῆς Νάουσας, ἐνῶ ἀναφέρεται ἡ συμβολὴ του στοὶς ἄλλους ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνες στὴ Μακεδονία καὶ ἄλλοι καὶ οὕτε ἄλλοι ἴστορικοι γράφουν γιὰ τὴ συμμετοχὴ του τούτη, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀκολουθοῦν τοὺς Δῆμ. Πλαταρίδη - Εὔστ. Στουγιαννάκη, στὸ σημεῖο τούτο.

Ἄλλιδς θὰ εἰχε τὸ θέμα, ἀν δεχόμασταν σὰν χρόνο τοῦ χαλασμοῦ τῆς Νάουσας τὴ 10 ἢ τὴν 11-13 Ἀπριλίου τοῦ 1822, δόποτε θὰ ἤταν δυνατὸ νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι ὁ Διαμαντῆς ἥλθε στὴ Νάουσα μετὰ τὴν 4 Ἀπριλίου 1822, ἀφοῦ νικήθηκαν πιὰ οἱ ἐπαναστάτες στὸν Ὀλυμπο καὶ ἔπαισε νὰ ὑπάρχει ἐκεῖ κάθε δυνατότητα συνεισφορᾶς τού⁴.

1. Βλ. δ.π., σ. 196 καὶ σημ. 1 τῆς 2ης ἐκδόσεως ἢ σ. 239 τῆς 1ης ἐκδόσεως. Ὁ ἐπιμελητής ὅμως τῆς ἐκδόσεως Εὐστ. Στον γιαννάκη οἱ δημοσίευσε (δ.π., σ. 196-197 τῆς 2ης ἢ σ. 239 καὶ 241 τῆς 1ης ἐκδόσεως) ἔγγραφο τοῦ τουρκικοῦ ἀρχείου (ἱεροδικείου) τῆς Βέροιας (τῆς 12.4.1822), δόπου ρητὰ μνημονεύεται σὰν γεγονός πιὰ ἡ ἀλωση τῆς πόλεως καὶ ὁ σφαγιασμὸς τῶν ραγιάδων καὶ καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι τοῦτο θὰ ἔγινε τὸ βράδυ τῆς 10ης πρὸς τὴν 11η Ἀπριλίου 1822. Δὲν δικαιολογεῖται ὅμως λογικὰ ἡ ἀποψή του τούτη, γιατὶ εἶναι πιὸ πιθανὸ τὸ ἔγγραφο αὐτὸ νὰ ἀναφέρεται σὲ γεγονότα ποὺ συνέβηκαν νωρίτερα, στὴ διάρκεια τῶν 3-4 ἡμερῶν πρὶν ἀπὸ τὴ σύνταξή του, δόποτε κατασίγασε κάπως ἡ μανία τῶν σφαγῶν, τῶν ἀρπαγῶν κ.λ. ποὺ προηγήθηκαν καὶ ἤταν ἐπόμενο νὰ ἀπασχολήσουν μερικές ἡμέρες τοὺς κατακτητές, ὅπως καὶ τὰ ἐπιόρτια τῆς νίκης. Πρβλ. γιὰ τὶς διάφορες ἀπόψεις ποὺ ὑποστηρίχθηκαν στοῦ Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Τὰ γεγονότα..., σ. 216-217, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, στὶς ὑποσημειώσεις.

2. Βλ. Ν. Γ. Φιλιππίδης, Ἡ ἐπανάστασις καὶ καταστροφὴ τῆς Ναούσης, Ἰστορικὴ πραγματεία, Ἀθῆναι 1881, σ. 59.

3. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἡ ἐκστρατεία..., σ. 76-80, καὶ τοῦ Ιδιού, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα..., δ.π., σ. 147-148. Πρβλ. ὅμως συγκεντρωμένα τὰ σχετικὰ ἔγγραφα στὴ μελέτη τοῦ Κώστα Σπανού, δ.π., σ. 286-294.

4. Βλ. καὶ Ἀποστόλου Ε. Βακαλόπουλον, δ.π., σ. 589, 592 καὶ 191, ἀντίστοιχα. Ὁ Νικόλαος Κασούμης στρατιωτικὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἐλλήνων, 1821-1833 (εἰσαγωγὴ καὶ σημειώσεις Γιάννη Βλαχογιάννη), τ. 1, Ἀθῆναι 1939, σ. 209, γράφει ὅτι οἱ οἰκογένειες τῶν ἐπαναστατῶν βρίσκονταν στὴν τοποθεσία «Νερά» (βλ. γιὰ τούτη στοῦ Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἡ ἐκστρατεία..., σ. 11, 34-36 καὶ 38), δόπου ὁ Διαμαντῆς συνάντησε τὴν οἰκογένειά του, ἔκλαψε καὶ ἤταν ἀπαρηγόρητος γιὰ τὴν κακὴν κατάληξη τῆς ἐπαναστάσεως στὸν Ὀλυμπο, δὲν ἀναφέρει ὅμως ὅτι ὁ καπετάνιος τοῦτος κατέφυγε στὴ Νάουσα. Ὁ Ιωάννης Κ. Βασδραβέλλης, Οἱ Μακεδόνες κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, ἔκδοσις 3η, Θεσσαλονίκη 1967, σ. 193, δὲν ἀναφέρει γιὰ τὴ μετάβαση τοῦ Διαμαντῆ στὴ Νάουσα καὶ γράφει ὅτι, μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπαναστάσεως στὸν Ὀλυμπο: «Οἱ Διαμαντῆς, δ. Γούλας, δ. Τόλιος Λάζος καὶ τινες ἄλλοι Ὀλύμπιοι μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των διεσκορπίσθησαν εἰς τὸν Ὀλυμπον καὶ τὰ Πιέρια, συντετριμμένοι τελείως ἐκ τῆς ἐπελθούσης συμφορᾶς καὶ ἀναμένοντες καλυτέ-

"Ετσι, καταλήγομε στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐπανάσταση στὸν "Ολυμπὸ καταπνίγηκε, εἴτε σύγχρονα μὲ τὴν ἄλωση τῆς Νάουσας, δηλαδὴ τὴν 4η Ἀπριλίου 1822, ἀν δεχτοῦμε τὴν πληροφορία τοῦ Ψαροδήμου, εἴτε νωρίτερα ἀπὸ τὸν χαλασμὸν τῆς Νάουσας, ποὺ ἔγινε ὕστερα καὶ συγκεκριμένα τὴν 5η-δην Ἀπριλίου 1822, ἀν δεχτοῦμε τὴν γνῶμη τῶν Ν. Γ. Φιλιππίδη-Δ. Πλαταρίδη, ἢ τὴ 10-13 Ἀπριλίου 1822, σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες ποὺ ἔχομε ἀπὸ τὰ μικρὰ («βραχέα») χρονικά, τὶς «ἐνθυμήσεις», ποὺ σώθηκαν γραμμένες στὰ παράφυλλα κ.λ. ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων.

Δὲν ἀποκλείεται πάντως νὰ μνημονεύεται στὶς ἐνθυμήσεις μεταγενέστερη τῆς 4ης ἢ τῆς 6ης Ἀπριλίου 1822 ἡμερομηνίᾳ σὰν χρόνος τοῦ χαλασμοῦ τῆς Νάουσας, ἐξαιτίας τοῦ γεγονότος ὅτι, σύμφωνα μὲ τὸν Ν. Γ. Φιλιππίδη¹, μέχρι τὴν 9η Ἀπριλίου 1822 (Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ) ὁ Τοῦρκος στρατάρχης ἦταν στρατοπεδευμένος ἔξω ἀπὸ τὴν Νάουσα καὶ οἱ σκοτωμοὶ γίνονταν μονάχα στὴν πόλη μέχρι τὴ 10 Ἀπριλίου 1822, ἐνῶ τὴν 11η τοῦ ἴδιου μήνα μόλις ἀρχισαν οἱ τρομερὲς σκηνὲς σφαγῶν κ.λ. στὰ γειτονικὰ χωριά, γεγονὸς ποὺ ἔγινε πιὸ ἀντιληπτὸ καὶ ἀλλοῦ καὶ διαδόθηκε περισσότερο. Καὶ ἔτσι ἔφθασε ἡ εἰδηση (μετὰ τὴν 11η Ἀπριλίου 1822) στὶς κοντινὲς περιοχές, ὅπου ζοῦσαν καὶ ὅσοι ἔγραψαν τὶς ἐνθυμήσεις ἢ ὅπου ἔφθασαν καὶ διασώθηκαν οἱ πληροφοριοδότες τους, οἱ δόποιοι ἀναφέρονταν στὰ τελευταῖα γεγονότα, ἢ ἀκόμα οἱ χρονολογίες, τὶς δόποιες μνημονεύουν, μπορεῖ νὰ ἀνάγονται στὴν ἡμερομηνίᾳ, ὅπότε ἔμαθαν τὰ συμβάντα, ἢ δόποια εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ εἶναι μεταγενέστερη τοῦ χρόνου, κατὰ τὸν δόποιο ἔγιναν.

Συνεπῶς, ἡ ἄλωση καὶ ὁ χαλασμὸς τῆς Νάουσας πρέπει τελικὰ νὰ τοποθετηθεῖ στὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ 4 ἢ 5-6 μέχρι 10-13 Ἀπριλίου 1822, ἐνῶ ἡ καταστροφὴ-πυρπόληση τῶν μοναστηριῶν τῆς περιοχῆς τῆς «Σκῆτεως Βεροίας» (Τίμιου Προδρομοῦ κ.ἄ.) τὴ Μ. Πέμπτη, δηλαδὴ στὴν 30η Μαρτίου 1822. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅμως ὅτι οἱ ἡμερομηνίες αὐτὲς (τῶν ἑλληνικῶν καὶ τουρκικῶν πηγῶν) εἶναι μὲ τὸ παλιὸ δημορολόγιο. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ παλιοῦ καὶ τοῦ νέου δημορολόγιου, καὶ γιὰ τὸ ἔτος 1822, εἶναι 12 καὶ δχι 13 δημέρες, ὅπως εἶναι γιὰ τὶς πρόσφατες χρονολογίες.

Βέροια

ΓΙΩΡΓΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

ρας δημέρας». Ο Ιωάννης Πετρώφ, Περίδοξος κλεφτουριά τῆς Μακεδονίας (βιογραφίαι 28 κλεφταρματολῶν της, εἰσαγωγὴ μετὰ καταλόγου τῶν ἀνεκδότων ἔργων τοῦ Πετρώφ, προσθήκαι καὶ ἐπιμέλεια Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 99) ισχυρίζεται ἀντίθετα ὅτι διαμαντῆς βλαβερός μέρος στὴν πολιορκία τῆς Νάουσας καὶ ὅτι μάλιστα σκοτώθηκε ἐκεῖ, στὰ 1821!!

1. Βλ. Ν. Γ. Φιλιππίδη, δ.π., σ. 70-72.

RÉSUMÉ

Georges H. Hionidis, Indications nouvelles sur la chronologie de la destruction de Naoussa et des monastères en 1822.

L'auteur publie deux «petites chroniques» sur la destruction de Naoussa et des monastères en Avril 1822. L'une des chroniques est écrite sur la page intérieure d'une copie de la 2e édition de la Messe de Saint Antoine le jeune de Veria. Elle est écrite par un habitant de Veria, nommé Mihaloussis, qui cite cette destruction de Naoussa et des monastères le 10.4.1822. L'autre chronique est écrite dans un Breviaire (Euchologe) du 16e s.(?), qui se trouve dans l'église de Saint Georges de Kolindros. Elle raconte que le monastère du R. Saint Jean le Baptiste de Veria fut détruit le Jeudi Saint de 1822, 21 mars (contre le juste 30 mars) et les massacres des asservis.

Ensuite, l'auteur cite un extrait d'un rapport du «kapetanios» d'Olympe Psarodimos, publié dans les «Archives des Combattants» de la Bibliothèque Nationale d'Athènes, où on lit que les «Capitanioi» de Naoussa (le vieux Karatassos et Angelis Gatsos) furent battus le 4 avril 1822 et que la dernière bataille d'Olympe se termina le même jour.

Enfin, y sont publiés et commentés des extraits des rapports de l'Ambassadeur de la Grande Bretagne de Constantinople et du Consul Anglais de Thessaloniki, comme du Consul des Pays Bas et une comparaison entre les faits révolutionnaires d'Olympe et de Naoussa.

Cette étude est accompagnée par 31 notices, où on trouve une bibliographie et des commentaires sur les points de vue et les problèmes, concernant la chronologie des faits historiques.